

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

Αναστασία ΛΑΛΑΓΚΟΥ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η προσπάθεια για απονομή κοινωνικής δικαιοσύνης από το κράτος στην εκκλησιαστική εκπαίδευση, μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος, υλοποιήθηκε με νομοθετικές ρυθμίσεις και μέτρα που αποσκοπούν στο να βοηθήσουν μαθητές χαμηλής κοινωνικοοικονομικής προέλευσης να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους στη δεύτερη βαθμίδα εκπαίδευσης και να διευκολυνθεί και διευρυνθεί η δυνατότητα για την πρόσβασή τους στην τρίτη. Σ' αυτό το πλαίσιο αναλύονται οι νομοθετικές προβλέψεις για την ίδρυση των Ανώτερων Εκκλησιαστικών Σχολών και τις δυνατότητες που παρείχαν στους σπουδαστές και τους αποφοίτους τους και τονίζεται η κοινωνική τους διάσταση. Ως παράδειγμα αξιοποιήθηκε η Ανωτέρα Εκκλησιαστική Σχολή Αθηνών με στοιχεία των ετών 1972-1978.

ABSTRACT

The attempt of the state to deliver social justice to ecclesiastical/ministerial education, through the educational system, was accomplished through legislative measures aimed at assisting students of middle to lower social-economic classes in completing their secondary studies. Also, facilitate and extend their chances in accessing university level education. In this framework legislative measures are analysed concerning the foundation of Higher Ecclesiastical Schools and the possibilities they offered their students and graduates and their social dimension is punctuated. The Athens Higher Ecclesiastical School is used as an example with statistics from the years 1972-1978.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συζήτηση που διεξάγεται στην εποχή μας για την εκπαίδευση, στις διάφορες βαθμίδες και μορφές της, συνδέεται εν πολλοίς με την άποψη ότι η εκπαιδευτική πραγματικότητα βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με την κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα (Μπουζάκης, 2005) σε τοπικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Επίσης, είναι συνυφασμένη με την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης ως προσπάθειας για την εφαρμογή κανόνων στις ανθρώπινες δραστηριότητες, που λειτουργεί ως «κοινωνική προστακτική», ένα δέον σε μια δίκαιη κοινωνία, με σκοπό την επίτευξη της κοινωνικής αρμονίας ή μιας κοινωνίας στην οποία εξασφαλίζονται όροι αμοιβαιότητας και ισότητας (Δημητράκος, 2003). Στον χώρο της εκπαίδευσης υποστασιοποιείται σε μέτρα που έχουν ανακατανεμητική λειτουργία του κοινωνικού αγαθού της παιδείας, ώστε να μην αποτελεί προνόμιο συγκεκριμένων ή περιορισμένων κοινωνικών ομάδων (Πυργιωτάκης, 1995). Η εκκλησιαστική εκπαίδευση αποτελεί τμήμα του εκπαιδευτικού συστήματος από συστάσεως του νεοελληνικού κράτους (Ψήφισμα 410, 3-2-1830, Β.Δ. 25-1-1843 ΦΕΚ 4 τ.Α', Ν. ΤΕΖ 5-10-1856 ΦΕΚ 54 τ.Α') που εξ αρχής μερίμνησε για τη δημιουργία μορφωμένου κλήρου. Ήδη από την καποδιστριακή περίοδο υπήρξε φροντίδα για την εκπαίδευση όλων των παιδιών χωρίς κοινωνική ή οικονομική διάκριση, με πρώτο δείγμα την ίδρυση του Ορφανοτροφείου της Αίγινας (Κούκκου, 1987). Αυτό το ενδιαφέρον σε συνδυασμό με την πεποίθηση ότι εκπαίδευση και θρησκεία θα συνέβαλαν στη δημιουργία χρηστών και υπάκουων πολιτών (Περσελής, 2000) αποτέλεσε σταθερό υπόβαθρο της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, ρητός σκοπός της οποίας ήταν η κατάλληλη μόρφωση των νέων υποψηφίων ιερέων (Ν. ΤΕΖ 5-10-

1856 ΦΕΚ 54 τ.Α'). Η εκκλησιαστική εκπαίδευση εξ αρχής, από τον 19ο αιώνα, τέλεσε υπό την ευθύνη της πολιτικής-κρατικής εξουσίας (με εξαίρεση το σύντομο χρονικό διάστημα 1971-1976, οπότε την ανέλαβε η Εκκλησία) υιοθετώντας την πολιτειοκρατική ευρωπαϊκή αντίληψη της εποχής για τις σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας (Περσελής, 2000). Πέραν όμως του προαναφερθέντος ρητού σκοπού είχε και έχει σαφή κοινωνική διάσταση, μια πλευρά της οποίας επιχειρεί να φωτίσει η παρούσα εισήγηση. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται αποτελούν μέρος μιας διδακτορικής έρευνας εν εξελίξει (στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, με υποτροφία του ΙΚΥ) και εστιάζονται στις νομοθετικές προβλέψεις και τα μέτρα που υλοποιήθηκαν έτσι ώστε να συνεχιστούν οι αρχικές βοηθητικές παρεμβάσεις της Πολιτείας στη δευτεροβάθμια εκκλησιαστική εκπαίδευση και περαιτέρω, στην πρόσβαση των αποφοίτων των εκκλησιαστικών σχολείων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, και όχι μόνο σε θεολογικές σχολές.

Σκοπός της εισήγησης είναι να αναλυθεί :

α) το πώς αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα της περιορισμένης πρόσβασης σε ανώτερο κύκλο σπουδών των αποφοίτων εκκλησιαστικών σχολείων και

β) δεδομένης της χαμηλής κοινωνικοοικονομικής προέλευσης αυτών των μαθητών, όπως καταδεικνύεται και από το παράδειγμα της Ανωτέρας Εκκλησιαστικής Σχολής Αθηνών, ποια μέτρα κοινωνικής διάστασης ενεργοποιήθηκαν ώστε να διασφαλιστεί κατά το δυνατόν η συνέχιση της φοίτησής τους.

2. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησε η Πολιτεία στην εκκλησιαστική εκπαίδευση σχετίζεται άμεσα τόσο με την πορεία και τις μεταρρυθμίσεις του εκπαιδευτικού συστήματος εν γένει, όσο και με την πολιτική και εκκλησιαστική ιστορία της Ελλάδας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο καθηγητής Βλάσιος Φειδάς στα πεπραγμένα της μεταρρύθμισης (1974-1980) που ο ίδιος εισηγήθηκε και πραγματοποίησε, ως γενικός διευθυντής του ΥΠΕΠΘ, « η εκκλησιαστική εκπαίδευση υπήρξε πάντοτε πεδίο συνειδητού ανταγωνισμού δύο ετεροκέντρων και αντιρρόπων τάσεων, οι οποίες διεκδικούν όχι μόνον την άσκηση επιρροής εις την καθόλου διοίκηση των εκκλησιαστικών σχολών, αλλά και την καθοριστική επέμβαση εις τον καθορισμόν του σκοπού και του περιεχομένου της παρεχομένης εις αυτάς παιδείας » (Φειδάς, 1988). Οι δύο αυτές τάσεις εκπορεύονται από τις πολιτειοκρατικές ή εκκλησιοκεντρικές αντιλήψεις και τη μεταξύ τους διαπάλη στον ευρύτερο χώρο της παιδείας, καθώς και τις σχέσεις Κράτους – Εκκλησίας [σημ. Ο όρος Εκκλησία στο παρόν κείμενο χρησιμοποιείται με τη θεσμική έννοια της διοικούσας Εκκλησίας και όχι με τη θεολογική ως Σώματος του Χριστού]. Οι σχέσεις αυτές που, στην ουσία, αντικατοπτρίζουν τις σχέσεις πολιτικής/κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας ουδέποτε υπήρξαν επί μακρόν ακύμαντες στη νεοελληνική ιστορία και αποτέλεσαν ακανθώδες θέμα μέχρι και σήμερα. Οι διακυμάνσεις στις ιδιόρρυθμες σχέσεις τους επηρέασαν, όπως ήταν φυσικό, την εκκλησιαστική εκπαίδευση ως χώρο κοινής τους ευθύνης.

Η εκκλησιαστική εκπαίδευση από την ίδρυσή της υπήχθη στη δικαιοδοσία του Κράτους και υπηρέτησε την εκάστοτε κρατική ή κυβερνητική ιδεολογία – όπως άλλωστε και η Ελλαδική Ορθόδοξη Εκκλησία μετά την επανάσταση του 1821 και το αυτοκέφαλο – (Περσελής 2000, Βενιζέλος 2000, Μανιτάκης, 2000), αποτελώντας τμήμα του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος. Το Κράτος, διατηρώντας μέχρι πρόσφατα, το 2006, την ιδιομορφία στη δομή της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, εφάρμοσε την εθνική εκπαιδευτική στρατηγική προωθώντας και μέτρα κοινωνικής δικαιοσύνης παράλληλα με τους σκοπούς που καθόριζε κάθε φορά στις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, όπως και στους λοιπούς τομείς της δημόσιας εκπαίδευσης. Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα σε ό,τι αφορά στην εκκλησιαστική εκπαίδευση, έγιναν αρκετές μεταρρυθμίσεις, από τις οποίες αναφέρεται μόνο εκείνη του Ν.Δ. 876/1971, επειδή η εκκλησιαστική εκπαίδευση, με πρωτοβουλία του τότε αρχιεπισκόπου Ιερώνυμου, περιήλθε εξ ολοκλήρου — διοικητικά και οικονομικά, για πρώτη και μόνη φορά — στην ευθύνη της Εκκλησίας, μέχρι το 1976 οπότε επανυπήχθη στην Πολιτεία.

Στη διάρκεια όλων αυτών των ετών οι τροποποιήσεις που επιχειρήθηκαν είχαν ως αποτέλεσμα την πολυτυπία των εκκλησιαστικών σχολείων που κατά καιρούς δημιουργήθηκαν και τον συνακόλουθο πειραματισμό, την προχειρότητα και την πολυνομία, που οδήγησαν σε σύγχυση και αναποτελεσματικότητα. (Ιερωνύμου, μητροπολίτου Θιβών και Λεβαδείας, 1992), φαινόμενα που έχουν επισημανθεί συχνά και τονιστεί αρνητικά. Παρέμεινε όμως αναλλοίωτη η αρχική βούληση του νομοθέτη σημαντικός αριθμός μαθητών των εκκλησιαστικών σχολείων να είναι υπότροφοι (Ν. ΤΞΖ 5-10-1856 ΦΕΚ 54 τ.Α', Β.Δ. 24-11-1856 ΦΕΚ 79 τ.Α'), κατά το πρότυπο της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής (Β.Δ. 25-1-1843 ΦΕΚ 4 τ.Α'), με υποχρεωτική δωρεάν σίτιση και διαμονή στα σχολικά οικοτροφεία, έτσι ώστε να μην αποκλείονται από την εκκλησιαστική εκπαίδευση μαθητές των οποίων οι οικογένειες δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να χρηματοδοτήσουν τις σπουδές τους. Αλλά και αργότερα, συνεχίζουν να υπάρχουν ανάλογες, κοινωνικού τελικά περιεχομένου, προβλέψεις, όπως αυτή που παρείχε τη δυνατότητα μετεγγραφών στους μαθητές από και προς τα εκκλησιαστικά και άλλου τύπου γυμνάσια (Ν.Δ. 1272 28-4-1942 ΦΕΚ 102 τ. Α'), γεγονός που φανερώνει την ευελιξία και την κατανόηση του νομοθέτη για τους έφηβους μαθητές, τους οποίους προφανώς δεν ήθελε να εγκλωβίσει στις απαιτήσεις της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, αλλά ούτε και να τους στερήσει τις οικονομικές παροχές της, τουλάχιστον για τις πρώτες τάξεις του γυμνασίου. Η ίδια λογική διαπνέει αργότερα τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την πρόσβαση των αποφοίτων εκκλησιαστικών σχολείων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με τη δημιουργία των Ανωτέρων Εκκλησιαστικών Σχολών, ύστερα από την κατάργηση των ιεροδιδασκαλείων, τα οποία αποτέλεσαν κατά κάποιον τρόπο τον πρόδρομο των ΑΕΣ. Οι σπουδαστές και των δύο ήταν οικότροφοι — χωρίς να αποκλείονται και εξωτερικοί σπουδαστές στις ΑΕΣ — ενώ οι απόφοιτοί τους αποκτούσαν δικαίωμα εγγραφής σε πανεπιστημιακές σχολές μετά από εισιτήριες/κατατακτήριες εξετάσεις, διορισμού ως δημοδιδασκάλων και εκλογής σε εφημεριακές θέσεις.

3. ΑΝΩΤΕΡΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ Α.Ε.Σ.Α.

Η εκκλησιαστική εκπαίδευση, όπως προαναφέρθηκε, παρέχεται σε δύο βαθμίδες, τη μέση, στην οποία υπάγονται τα δευτεροβάθμια εκκλησιαστικά σχολεία και την τριτοβάθμια, στην οποία υπάγονται οι Ανώτερες Εκκλησιαστικές Σχολές (Π.Δ. 1025/1977. Μετά τον νόμο 3432/2006 ανωτατοποιήθηκαν και ονομάζονται Ανώτατες Εκκλησιαστικές Ακαδημίες). Οι ΑΕΣ είναι τέσσερις:

- α) Η Ανώτερα Εκκλησιαστική Σχολή Αθηνών
- β) Η Ανώτερα Εκκλησιαστική Σχολή Θεσσαλονίκης
- γ) Η Ανώτερα Εκκλησιαστική Σχολή Βελίας στα Ιωάννινα και
- δ) Η Ανώτερα Εκκλησιαστική Σχολή Ηρακλείου Κρήτης.

Οι μαθητές της δευτεροβάθμιας εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, από την ίδρυσή της, κατά πλειοψηφία προέρχονταν από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, χρησιμοποιώντας ως κριτήριο προσδιορισμού της κοινωνικής θέσης των γονέων το είδος του επαγγέλματος του πατέρα, καθώς και το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα (Δημόπουλος, 1996). Αρχικά αποτελούσαν ισχυρό κίνητρο εγγραφής σ' αυτά τα σχολεία οι παροχές που προσέφεραν και το γεγονός ότι οι απόφοιτοί τους αποκτούσαν υψηλού επιπέδου μορφωτικά εφόδια (Μπρατσιώτης, 1969), που, σε συνδυασμό με τη βοήθεια εκκλησιαστικών παραγόντων, έδιναν σε αριστούχους τη δυνατότητα να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και κυρίως στον θεολογικό χώρο, με συνεχιζόμενη οικονομική υποστήριξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της εξέλιξης αποφοίτων αποτελεί η Ριζαρείου Εκκλησιαστική Σχολή, που με βάση τα στατιστικά της στοιχεία μέχρι το 1967, το ένα τρίτο των καθηγητών της Θεολογικής σχολής Αθηνών ήταν πτυχιούχοι της Ριζαρείου (Κονιδάρης, 1969). Τα εκκλησιαστικά σχολεία, όπου υπήρχαν, αποτέλεσαν μορφωτική διέξοδο για μαθητές των οποίων οι οικογένειες αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις οικονομικές απαιτήσεις των σπουδών τους, και/ή προέρχονταν από απομακρυσμένες γεωγραφικά περιοχές, όπως επίσης και για ορισμένους που ήταν ορφανοί ή βίωναν ένα παθολογικό οικογενειακό περιβάλλον (Δημόπουλος, 1996). Χάρη στην παροχή δωρεάν σίτισης και διαμονής στα σχολικά οικοτροφεία καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής τους — παρά τα

προβλήματα κρατικής ή εκκλησιαστικής χρηματοδότησης που κατά εποχές παρουσιάστηκαν — ολοκλήρωναν τις δευτεροβάθμιες σπουδές τους, αποκτώντας ταυτόχρονα δυνατότητα πρόσβασης στην επόμενη βαθμίδα. Όμως, παρέμενε το θέμα της περιορισμένης πρόσβασης των αποφοίτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αφού το πτυχίο των ιερατικών σχολών έδινε δικαίωμα εγγραφής μόνο στη Θεολογική σχολή (Β.Δ. 12-11-1927, ΦΕΚ 251 τ.Α'). Ένα, κατά κάποιον τρόπο, ενδιάμεσο/μεταβατικό στάδιο προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση, αποτελεί η ίδρυση των Ανωτέρων Εκκλησιαστικών Σχολών.

Το 1958 ιδρύθηκε η ΑΕΣΘ «προς μόρφωσιν ιερέων παραμεθορίων περιοχών» (Ν.Δ. 3885, ΦΕΚ 184/31-10-1958), τριετούς φοιτήσεως. Οι υποψήφιοι εισάγονταν με τις εξής προϋποθέσεις: να έχουν απολυτήριο εκκλησιαστικών σχολών ή σχολείου μέσης εκπαίδευσης με διαγωγή κοσμιωτάτη, βεβαίωση υγειονομικής επιτροπής για την υγεία και την αρτιμελείά τους, εκπληρωμένες τις στρατιωτικές υποχρεώσεις, ηλικία 23-28 ετών, τα προς χειροτονία απαιτούμενα προσόντα και να επιτύχουν στις εισιτήριες εξετάσεις της σχολής. Οι συγκεκριμένες νομοθετικές προβλέψεις, όπως και οι επόμενες, δηλαδή η υποχρεωτική προφορική συνέντευξη για να διαπιστωθεί το ήθος, το εκκλησιαστικό φρόνημα, η ιερατική κλίση και η ορθοφωνία τους και, τέλος, η συστατική επιστολή του οικείου μητροπολίτη (Π.Δ. 287/1992) συνιστούν παρεμβάσεις κοινωνικής δικαιοσύνης και φανερώνουν την πρόθεση του νομοθέτη να διευκολύνουν τους αποφοίτους της μέσης εκκλησιαστικής βαθμίδας να εισαχθούν στις ΑΕΣ. Το γεγονός ότι οι εξετάσεις αυτές δεν εντάσσονταν στο γενικό σύστημα εξετάσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση· η εξοικείωση των αποφοίτων εκκλησιαστικών σχολείων με τα εξεταζόμενα μαθήματα, εξαιτίας της επιπλέον διδασκαλίας θεολογικών μαθημάτων σ' αυτά, όπως φαίνεται από το αναλυτικό τους πρόγραμμα· αργότερα η συνέντευξη και η συστατική επιστολή, που δηλώνει την υποστηρικτική συμμετοχή της διοικούσας Εκκλησίας, αποτελούν στοιχεία διευκόλυνσης για την εισαγωγή τους στις σχολές, αν λάβουμε υπ' όψιν μας ότι οι συγκεκριμένοι απόφοιτοι έχουν οικειοποιηθεί και εμπειρώσει εκκλησιαστικές ή εκκλησιαστικοπρεπείς γνώσεις, στάσεις και δεξιότητες κατά την πολυετή φοίτησή τους στη δεύτερη βαθμίδα.. Μια ακόμη ρύθμιση αφορούσε το πτυχίο της σχολής που ήταν ισότιμο με εκείνα των λοιπών Παιδαγωγικών Ακαδημιών και παρείχε δυνατότητα διορισμού ως δημοδιδασκάλου σε μονοτάξια ή διτάξια δημοτικά σχολεία παραμεθορίων περιοχών. Σημαντικό είναι και το άρθρο 7 του ίδιου Ν.Δ. που όριζε ότι οι εφημέριοι δημοδιδάσκαλοι θα λάμβαναν πλήρεις τις αποδοχές και των δύο θέσεων, γεγονός που σήμαινε ότι η απόκτηση του πτυχίου της ΑΕΣ όχι μόνο τους εξασφάλιζε διορισμό στο Δημόσιο, αλλά όσοι επέλεγαν και να χειροτονηθούν θα ήταν προνομιούχοι μισθολογικά.

Επίσης, άλλη μία ρύθμιση που συνέβαλε στη συνέχιση των σπουδών τους είναι η λειτουργία οικοτροφείου στη Σχολή, όπου διέμεναν και διατρέφονταν δωρεάν και υποχρεωτικά όλοι οι σπουδαστές κατά τη διάρκεια του διδακτικού έτους, όλες δε οι αναγκαίες δαπάνες οργάνωσης και λειτουργίας βάρυναν το Δημόσιο. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι υποψήφιοι προς χειροτονία συνέχιζαν να φοιτούν σε ανάλογο εκκλησιαστικά ακαδημαϊκό περιβάλλον μ' εκείνο της δεύτερης βαθμίδας και εξακολουθούσαν απρόσκοπτα τις σπουδές τους στην τρίτη βαθμίδα με τις ίδιες παροχές. Η Πολιτεία συνέχισε να υλοποιεί, λοιπόν, την αρχική επιλογή της να χρηματοδοτεί την εκκλησιαστική εκπαίδευση και στην ανώτερη βαθμίδα, διατηρώντας την άμεση εποπτεία και τον έλεγχο της αγωγής των πιθανών μελλοντικών ιερέων και εκκλησιαστικών στελεχών. Ταυτόχρονα αποδυναμώνονταν οι εκκλησιαστικές ρίζες της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, διαδικασία στην οποία συνέβαλε και η αδυναμία της κρατικά δομημένης Ελλαδικής Ορθόδοξης Εκκλησίας να αναλάβει πρωτοβουλίες και δράσεις για τη θρησκευτική αγωγή των υποψήφιων στελεχών της (Περσελής, 2000). Το ότι η Εκκλησία δεν είχε την αρμοδιότητα λήψης και εφαρμογής των αποφάσεων, δεν σημαίνει, βέβαια, πως δεν προωθούσε τις προτάσεις της όντας μη συντεταγμένο, αλλά ισχυρό κέντρο εξουσίας (Μπέης, 1999), με ουσιαστικό ρόλο ως θεσμού μέσα στο συγκεκριμένο πολιτικό σύστημα (Πέτρον, 1999). Στο ιδρυτικό διάταγμα της ΑΕΣΘ προβλέπεται επιπλέον ότι σε περίπτωση που οι σπουδαστές, με υπαιτιότητά τους, δεν χειροτονούνταν κατά τη διάρκεια του τρίτου έτους φοίτησής τους θα απομακρύνονταν και θα υποχρεούνταν να επιστρέψουν στο Δημόσιο όλα τα δαπανηθέντα για τη φοίτησή τους έξοδα και, επιπροσθέτως, δεν θα μπορούσαν να διοριστούν ως δημοδιδάσκαλοι. Ανάλογη πρόβλεψη περιλαμβανόταν στο ιδρυτικό διάταγμα της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής και

σε όλα τα επόμενα διατάγματα ίδρυσης εκκλησιαστικών σχολείων κατά το πρότυπο κανονισμού της ΡΕΣ. Αξιοσημείωτο όμως για την κοινωνική διάσταση όλων αυτών των μέτρων — όπως προκύπτει και από τις συνεντεύξεις Σ 1, 3, 5, 6, και 7 που έχουν διεξαχθεί μέχρι στιγμής κατά τη διάρκεια της διδακτορικής έρευνας— είναι ότι δεν ενεργοποιήθηκε το προρρηθέν άρθρο και δεν ζητήθηκε από μη ιερωθέντα απόφοιτο να επιστρέψει τα τροφεία ούτε στερήθηκε τη δυνατότητα διορισμού (Κονιδάρης, 1969), παρά το γεγονός ότι κατά περιόδους και κατά σχολές το ποσοστό των αποφοίτων που ιερώνονταν ήταν εξαιρετικά μικρό (Κονιδάρης 1969, Κυριακίδης, Βαμβακά 2003).

Τα προαναφερθέντα κρατικά παρεμβατικά κοινωνικά μέτρα στον χώρο της ανώτερης εκκλησιαστικής εκπαίδευσης παρέμειναν σε όλα τα επόμενα διατάγματα με περιορισμένες μόνο μεταβολές, όπως π.χ. η κατάργηση της υποχρεωτικής ενδιάιτησης των σπουδαστών στα οικοτροφεία. Το Π.Δ.1025/1977 είναι κομβικής σημασίας για την εκκλησιαστική εκπαίδευση — άλλωστε πολλά από τα άρθρα του εξακολούθησαν να ισχύουν μέχρι το 2006 — γιατί την αναμόρφωσε συνολικά, μετά την εκ νέου υπαγωγή της στην κρατική ευθύνη και τη διαχώρισε σε ανώτερη και μέση. Μεταξύ άλλων διατάξεων, η Σχολή Ιερατικών Σπουδών Αθηνών μετονομάζεται σε Ανωτέρα Εκκλησιαστική Σχολή Αθηνών και ορίζεται ότι οι πτυχιούχοι της δικαιούνται να εγγράφονται στα ΑΕΙ σύμφωνα με τις διατάξεις περί εισαγωγής σε αυτά πτυχιούχων ανωτέρων σχολών (Π.Δ.1025, ΦΕΚ 344/10-11-1977). Επίσης αναβαθμίζονταν μισθολογικά, αφού όσοι χειροτονούνταν κληρικοί κατατάσσονταν στην πρώτη μισθολογική κατηγορία. Με τον Ν. 1286/1982 οι απόφοιτοι της ΑΕΣ Βελλάς απέκτησαν το δικαίωμα να εισάγονται σε ποσοστό 20% στις Θεολογικές Σχολές και 3% στις Φιλοσοφικές.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής κοινωνικών μέτρων στις ΑΕΣ αποτελεί η ανάλυση δεδομένων περιορισμένης χρονικά έρευνας στα μητρώα σπουδαστών της ΑΕΣΑ. Καταγράφηκε κατά τα διδακτικά έτη 1972/3-1977/8 ο αριθμός των σπουδαστών ανά έτος και το επάγγελμα πατέρα. Η αποτύπωση των στοιχείων από τα συγκεκριμένα έτη ήταν υποχρεωτικά τόσο περιορισμένη, γιατί το 1972 είναι το έτος έναρξης λειτουργίας της ΑΕΣΑ και μέχρι το 1978 αναγραφόταν το επάγγελμα του πατέρα· στη συνέχεια καταργήθηκε η αναγραφή αυτού του στοιχείου στα μητρώα. Επίσης καταγράφηκε το είδος του σχολείου προέλευσης των σπουδαστών. Όλοι οι σπουδαστές είχαν πτυχίο κάποιου είδους εκκλησιαστικού σχολείου, αλλά δεν έγινε επεξεργασία της γεωγραφικής κατανομής γιατί σε ορισμένες περιπτώσεις η αναφορά του σχολείου ήταν ελλιπής και δεν προσδιόριζε το συγκεκριμένο σχολείο, π.χ. «πτυχίο Μέσης Ιερατικής Σχολής». Για μεθοδολογικούς λόγους και για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας καθορίστηκαν πέντε κατηγορίες. Οι τέσσερις αφορούν την κοινωνική προέλευση, με κριτήριο με το επάγγελμα του πατέρα του κάθε σπουδαστή (πίνακας 1). Στην πρώτη κατηγορία εντάχθηκαν οι σπουδαστές των οποίων οι πατέρες είναι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, εργάτες, τεχνίτες και εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα. Στη δεύτερη κατηγορία εντάχθηκαν οι σπουδαστές των οποίων οι πατέρες είναι μικροεπαγγελματίες, συνταξιούχοι και χαμηλόβαθμοι υπάλληλοι στον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα. Την τρίτη κατηγορία αποτελούν σπουδαστές των οποίων οι πατέρες είναι ελεύθεροι επαγγελματίες, ενώ η τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει τους σπουδαστές των οποίων οι πατέρες είναι κληρικοί. Η πέμπτη συνιστά μια ιδιαίτερη κατηγορία, εκείνη των σπουδαστών που είναι ορφανοί και εισάγει ένα ακόμη κριτήριο, αυτό της απουσίας του ενός ή και των δύο γονέων. Στον πίνακα 2 φαίνεται η κατανομή των σπουδαστών στις κατηγορίες ανά διδακτικό έτος και έτος φοίτησης. Ακόμη, στο τέλος του πίνακα αναφέρεται ο αριθμός των σπουδαστών, για τους οποίους δεν αναγράφεται το επάγγελμα του πατέρα. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο ποσοστό των γεωργών γιατί είναι αξιοπρόσεκτα αυξημένο σε σχέση με τα υπόλοιπα επαγγέλματα της πρώτης κατηγορίας.

Από τα στοιχεία που παρουσιάζονται (γράφημα 1) προκύπτει ότι τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα της πρώτης, κατά κύριο λόγο, και δεύτερης κατηγορίας, με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και κοινωνική προβολή, τροφοδοτούν την ΑΕΣΑ ως μελλοντικά «στελέχη της Ορθόδοξης Εκκλησίας και ως λαϊκοί που θα συντελούν στην ευόδωση των στόχων της» (Π.Δ.73 ΦΕΚ 64/23-3-2001)· το μικρό ποσοστό της τρίτης κατηγορίας επιβεβαιώνει την προηγούμενη παρατήρηση· το ποσοστό των ιερέων-γονέων είναι μικρότερο ως προς αυτό που θα αναμενόταν, αν και είναι γνωστό από την εμπειρία, αλλά και

προηγούμενες έρευνες, ότι ελάχιστοι γόνοι ιερατικών οικογενειών ακολουθούν το πατρικό παράδειγμα (Δημόπουλος 1996). αξιοσημείωτο είναι το ποσοστό των ορφανών σπουδαστών που υποδεικνύει ότι πιθανόν η επιλογή της συγκεκριμένης σχολής να ήταν λύση ανάγκης λόγω των προσφερόμενων παροχών και τονίζει περαιτέρω την κοινωνική διάσταση της λειτουργίας τους.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας, το Κράτος, στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής που άσκησε στην εκκλησιαστική εκπαίδευση, φρόντισε εκτός από τον ρητά διατυπωμένο σκοπό της προετοιμασίας πιθανών μελλόντων κληρικών να αντιμετωπίσει και την κατανομή του παιδευτικού αγαθού με τρόπο ώστε να συμμετέχουν σ' αυτό ισότιμα όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά ανεξαρτήτως των κοινωνικών χαρακτηριστικών τους. Για να το επιτύχει κατέφυγε σε εξωσυστημικές παρεμβάσεις επιδιώκοντας την άρση φραγμών στη σχολική φοίτηση, κυρίως εξαιτίας οικονομικών παραγόντων (Πυργιωτάκης 1995). Στην υπό εξέταση περίπτωση, στόχος ήταν να καταστεί προσπελάσιμο το εκπαιδευτικό σύστημα, όχι μόνο στη δεύτερη βαθμίδα, αλλά και στην τρίτη, από μαθητές προερχόμενους από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και συχνά από απομακρυσμένες ή δυσπρόσιτες γεωγραφικές περιοχές. Η επίτευξη αυτού του στόχου θα συνέβαλε στην αποκατάσταση της κοινωνικής δικαιοσύνης και την εξασφάλιση ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών. Οι παρεμβάσεις περιελάμβαναν οικονομικές ελαφρύνσεις, πρόσβαση με ευνοϊκούς όρους εισαγωγής και φοίτησης στις Ανώτερες Εκκλησιαστικές Σχολές και πρόσβαση σε ΑΕΙ με το πτυχίο των ΑΕΣ μέσω κατατακτηρίων εξετάσεων και ποσόστωση.

Τα αποτελέσματα δικαίωσαν εν μέρει αυτές τις κοινωνικές επιλογές γιατί παρατηρείται αυξημένη συμμετοχή των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων στη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκκλησιαστική εκπαίδευση, παρέχοντας τίτλους σπουδών ισότιμους με εκείνους της γενικής εκπαίδευσης και διατηρώντας ταυτόχρονα την ιδιομορφία της εκκλησιαστικής. Επιπροσθέτως, οι σπουδαστές αυτών των σχολών ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους με οικονομικές παροχές, ενώ ως απόφοιτοι πια απέκτησαν αυξημένα τυπικά προσόντα, άρα πιθανώς και καλύτερες ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης. Και αυτό, κατά παρέκκλιση του αρχικού σκοπού της χειροτονίας, γεγονός που σημαίνει ότι αυτές οι σχολές δεν απέδωσαν στην Εκκλησία τον αριθμό των μορφωμένων κληρικών που αυτή χρειαζόταν. Και το έστω και μικρό ποσοστό αποφοίτων που χειροτονήθηκαν διαχρονικά από την ίδρυση της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, ωφέληθηκε και ωφέλησε πολλαπλά. Οι ίδιοι οι κληρικοί ήταν σε θέση να ανταποκριθούν πληρέστερα στο έργο τους αξιοποιώντας τα θύραθεν μορφωτικά τους προσόντα και τις θεολογικές γνώσεις, να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο με τη μισθολογική αναβάθμιση που τους παρείχε το πτυχίο της ΑΕΣ (Τερτίπης, 2000) και να ανελιχθούν στην εκκλησιαστική ιεραρχία, αφού μπορούσαν στη συνέχεια να αποκτήσουν δικαίωμα εκλογιμότητας σε θέση επισκόπου. Η Εκκλησία επίσης κέρδισε μορφωμένα στελέχη, λαϊκούς και κληρικούς, με τους οποίους επάνδρωσε τις υπηρεσίες της και στήριξε το εκκλησιαστικό της έργο (Κογκούλης). Εν τέλει, η προσέγγιση αυτής της πλευράς της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης καταδεικνύει τη δυνατότητα θεσμικά κατοχυρωμένης και σαφώς προσδιορισμένης/ρυθμισμένης επωφελούς συνύπαρξης, συνεργασίας και συνευθύνης Εκκλησίας και Πολιτείας σε κοινωνικούς τομείς του κοινού τους ανθρωπολογικού πεδίου υπηρετώντας τον άνθρωπο - πολίτη, σε διαφορετικό όμως επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Βενιζέλος Ευ. (2000) «Οι σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας» (Θεσ/κη, Παρατηρητής) σ. 19-23.
Δημητράκος Δ. (2003) «Κοινωνική δικαιοσύνη και ελευθερία- Όταν αυξάνεται το εθνικό εισόδημα αυξάνονται κατά κανόνα και οι ανισότητες» Το Βήμα, 14/09/2003, σ. Β56.
Δημόπουλος Γ. (1996) «Η εκκλησιαστική εκπαίδευση» (Αθήνα) σ. 203-235.
Ιερώνυμος, μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδείας, «Εκκλησιαστικής εκπαίδευσης πορεία», περ. Συναΐξη, τχ.42, Απρίλιος-Ιούνιος 1992, σ.12.
Κογκούλης Ιω. «Εκκλησιαστική Εκπαίδευση. Προοπτικές αναβάθμισης και ανάπτυξης της»

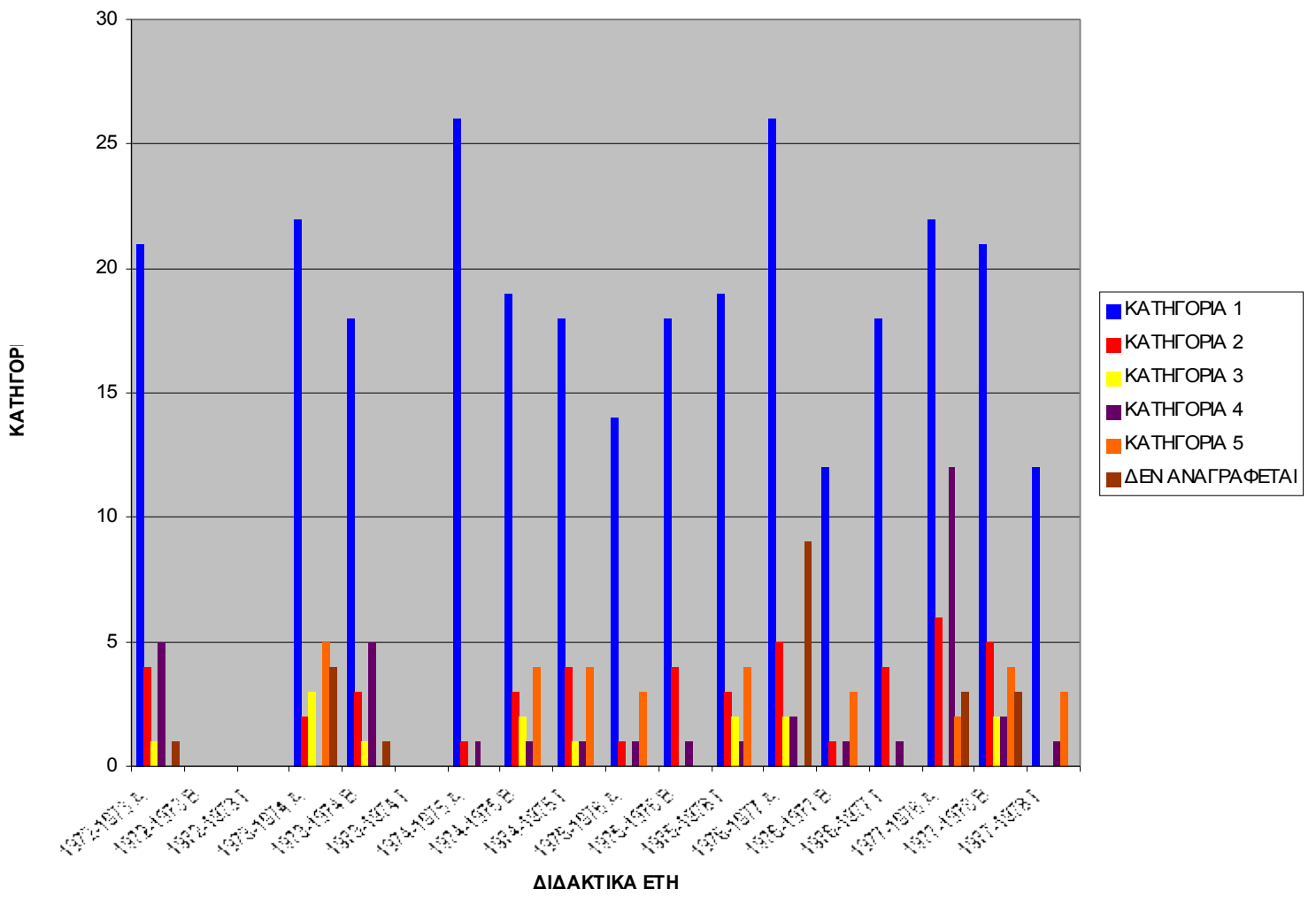
- http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/education/church_education.htm
- Κονιδάρης Γ. (1969) «*Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής*» (εν Αθήναις) σ. 40-41, 58-59.
- Κούγκου Ελ. (1987) «*Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1827-1832*» (Αθήναι) σ.59-102.
- Κυριακίδης Ανδ., Βαμβακά Λ. (2003) «*Ενιαίο Εκκλησιαστικό Λύκειο Λαμίας Αφιέρωμα-Λεύκωμα*» (Λαμία, Εν. Εκ/κό Λύκειο Λαμίας) σ. 137-180.
- Μανιτάκης Αντ. (2000) «*Οι σχέσεις της Εκκλησίας με το Κράτος-Έθνος στη σκιά των ταυτοτήτων*» (Αθήνα, Νεφέλη) σ.23-44.
- Μπέης Κ. (1999) «*Εκκλησία και Κράτος*» περ. Καθ' οδόν, τχ. 15, σ. 28-31.
- Μπουζάκης Σ. (2005) «*Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*» (Αθήνα, Gutenberg) σ. 32 και υπ. 14, 15.
- Μπρατσιώτης Π (1969) «*Η Ριζαρείος Σχολή και αι προς την Εκκλησίαν και το Έθνος υπηρεσίαι της*» στο Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή Πανηγυρικός τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969 (Αθήναι) σ.109-117.
- Περσελής Εμ., 2000 «*Εξουσία και θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα*», (Αθήνα, Γρηγόρης), σ. 29-47, 263-268.
- Πέτρου Ιω. (1999) «*Άνθρωπος, Κράτος και Εκκλησία Προβληματισμοί για την αναγκαιότητα νέας ρύθμισης των σχέσεων Κράτους – Εκκλησίας*» περ. Καθ' οδόν, τχ. 15, σ. 17-19.
- Πυργιωτάκης Ιω. (1995), «*Κράτος Πρόνοιας και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα*», στο Καζαμιάς Α.-Κασσωτάκης Μ. «*Ελληνική εκπαίδευση : προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*» (Αθήνα, Σείριος), σ. 84-88.
- Τερτίπης Π. (2000) «*Η αναποτελεσματικότητα των πολιτικών Κράτους και Εκκλησίας για τη μόρφωση του κλήρου 1830-1990*» διδακτορική διατριβή (Πάτρα) σ.488-508, 535, 541-543.
- Φειδάς Βλ. (1988) «*Η μεταρρύθμισις εις την εκκλησιαστικήν εκπαίδευσιν (1974-1980)*», (εν Αθήναις, ανάπτυπον εκ της 'Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Παιδείας', τ. Δ'), σ. 5.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 2	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 3	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 5
Γεωργός	Δημ. υπάλληλος	Χρηματομεσίτης	Ιερέας	Ορφανός
Κτηνοτρόφος	Συνταξιούχος	Εργολάβος	Διάκονος	
Κτηματίας	Ταχ. υπάλληλος	Έμπορος		
Ποιμένας	Μηχανικ.-ηλεκτ.	Τυπογράφος		
Γεωργοποιμένας	Σιδηροδρομικός	Αρτοποιός		
Εργάτης	Σιδηρουργός	Τυρέμπορος		
Κτίστης	Υδραυλικός			
Οικοδόμος	Εισπράκτορας			
Ανθοκηπουρός	Λογιστής			
	Ναυτικός			
	Υποδηματοποιός			
	Ξυλουργός			
	Παντοπώλης			
	Κουρέας			
	Αυτοκινητιστής			
	Βαφέας			

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΔΙΑ. ΕΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΦΟΙΤΗΣΗΣ		
1972-1973	A 32	B 0	Γ 0
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1	21(17 ΓΕΩΡΓΟΣ)		
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 2	4		
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 3	1		
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4	5		
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 5	0		
ΔΕΝ ΑΝΑΓΡΑΦΕΤΑΙ	1		
1973-1974	A 36	B 28	Γ 0
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1	22 (17 ΓΕΩΡΓΟΣ)	18 (15 ΓΕΩΡΓΟΣ)	
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 2	2	3	
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 3	3	1	
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4	0	5	
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 5	5	0	
ΔΕΝ ΑΝΑΓΡΑΦΕΤΑΙ	4	1	
1974-1975	A 28	B 29	Γ 28
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1	26 (20 ΓΕΩΡΓΟΣ)	19 (14 ΓΕΩΡΓΟΣ)	18 (14 ΓΕΩΡΓΟΣ)
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 2	1	3	4
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 3	0	2	1
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4	1	1	1
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 5	0	4	4
ΔΕΝ ΑΝΑΓΡΑΦΕΤΑΙ	0	0	0
1975-1976	A 19	B 23	Γ 29
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1	14 (10 ΓΕΩΡΓΟΣ)	18 (16 ΓΕΩΡΓΟΣ)	19 (14 ΓΕΩΡΓΟΣ)
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 2	1	4	3
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 3	0	0	2
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4	1	1	1
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 5	3	0	4
ΔΕΝ ΑΝΑΓΡΑΦΕΤΑΙ	0	0	0
1976-1977	A 44	B 17	Γ 23
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1	26 (19 ΓΕΩΡΓΟΣ)	12 (9 ΓΕΩΡΓΟΣ)	18 (16 ΓΕΩΡΓΟΣ)
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 2	5	1	4
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 3	2	0	0
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4	2	1	1
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 5	0	3	0
ΔΕΝ ΑΝΑΓΡΑΦΕΤΑΙ	9	0	0
1977-1978	A 45	B 37	Γ 16
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1	22 (18 ΓΕΩΡΓΟΣ)	21 (14 ΓΕΩΡΓΟΣ)	12 (9 ΓΕΩΡΓΟΣ)
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 2	6	5	0
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 3	0	2	0
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4	12	2	1
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 5	2	4	3
ΔΕΝ ΑΝΑΓΡΑΦΕΤΑΙ	3	3	0

ΓΡΑΦΗΜΑ 1